

Södertörn University

This is a published version of a paper published in *Arbetaren Zenit*.

Citation for the published paper:

Lindblom, P. (2011)

"Inbördeskriget delar fortfarande Spanien"

Arbetaren Zenit, (38): 10-11

Access to the published version may require subscription.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-16781>

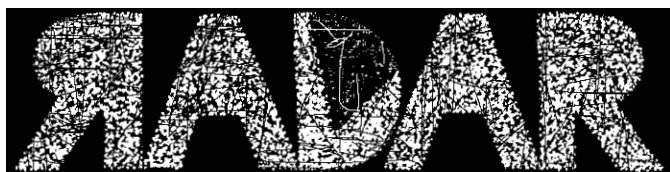
<http://sh.diva-portal.org>

Inbördeskriget delar

Det är 75 år sedan spanska inbördeskriget inleddes. Kriget, som slutade med seger för Franco-sidan, spelar en betydelsefull roll i 1900-talets europeiska historia.

Att hantera inbördeskrigets komplicerade och politiskt infekterade eftermäle har inte varit lätt, vare sig för dem som deltog, deras politiska arvtagare eller för de historiker som i efterhand försöker beskriva och förklara vad som hände, skriver **Per Lindblom**, som med utgångspunkt i aktuell litteratur konstaterar att Spanien fortfarande är ett delat land i synen på inbördeskriget.

En av de mer uppmärksammade böcker som getts ut i samband med 75-årsminnet av det spanska inbördeskrigets utbrott är *El bolocausto español*, i vilken Paul Preston, professor i spansk samtidshistoria, presenterar en översiktlig sammanställning av de massmord som begicks

1936–1939. Här drar sig Preston alltså inte för att använda termen Holocaust, som annars brukar vara reserverad för den nazistiska judeutrotningen.

Preston uppger att minst 300 000 människor stupade i strid under kriget, men även att nästan lika många, närmare 200 000, avrättades bakom fronten. Siffrorna i sig är inte sensationella. Liknande och även högre siffror har redovisats i tidigare undersökningar. Det beror förstås på hur man räknar. Här räknar Preston inte in dem som dog under flygbombningar, av svält, sjukdomar, tvångsarbete i fångläger och så vidare, och inte heller de många tusen som nationalisterna avrättade efter kriget.

Preston bedömer att minst 150 000 människor avrättades av nationalisterna under kriget (och förmodligen långt fler), medan knappt 50 000 avrättades av den republikanska sidan. Preston gör åtskillnad mellan de båda sidorna och menar att våldet hade två ansikten. Avrättningarna på den republikanska sidan skedde främst under krigets kaotiska inledning, då många gjorde upp privata räkningar. Hos nationalisterna var våldet däremot planerat i detalj och beordrat från högsta ort. Ett citat av Emilio Mola, den general som inledningsvis ledde upproret, visar på nationalisternas förfärande ambitioner:

”Att utan skrupler eller tvekan eliminera alla som inte tänker som oss.”

Prestons bok ska kanske i första hand betraktas som en nyttig påminnelse om de massmord, systematiska våldtäkter, tortyr och andra övergrepp som främst den nationalistiska sidan utsatte den egna befolkningen för.

Men Prestons analyser och slutsatser har ifrågasatts. För under senare år har högern flyttat fram sina positioner. Kring författaren Pio Moa har det uppstått en liten men högljudd minoritet av historieskivare som tar tydlig ställning för diktaturen och som försöker ge vänstern skulden för inbördeskrigets utbrott. De menar bland annat att den republikanska regeringen inte uteslutande bestod av demokrater och att det därför var rätt av militären att göra uppror och därmed rädda landet från en stöjkig folkvald regering.

Moa, som inte är historiker, har fått vetenskaplig uppbackning av den amerikanske professorn Stanley G Payne som i stort sett är den ende internationellt namnkunnige historiker som velat försvara hans ifrågasatta forskning.

Moa, som själv har en bakgrund som kommunist men som (i likhet med Payne) på äldre dagar har flyttat sina sympatier till militärdiktaturen, har av ett besvärande stort antal historiker anklagats för historierevisionism. Trots detta har hans böcker sålts i väldiga upplagor i Spanien.

Möjligen beror det på att 75 år passerat och att en anseilig distans i tid grumlat minnet av massmorden. Kanske beror det även på att en ny generation, den första som inte upplevt diktaturen, nu nyfiket börjar söka svaren på vad som egentligen hände under inbördeskriget.

Man får inte heller glömma att Spanien fortfarande är ett delat land. För de många efterlevande till dem som sympatiserade med diktaturen kan det säkert kännas tillfredsställande att ta del av en historieskrivning som för en gångs skull ger den andra sidan skulden.

Ien artikel i *Svenska Dagbladet* den 28 juli, ”Tabubelagd spansk historia i ny belysning”, framför Inger Enkvist, professor i spanska vid Lunds universitet, kritik mot den etablerade historieskrivningen runt inbördeskriget och mot många spanska historiker som hon menar visat ”en brist på hederlighet gentemot sitt ämne genom att snedvridna versioner inte renas ut och en brist på civilkurage gentemot sitt samhälle genom att inte våga påpeka hur historieskrivning missbrukas”.

I kontrast till denna påstått partiska och politiska forskning lanserar Enkvist sedan vad som visar sig vara högerns och diktaturens historieskrivning i den tappning som den brukar framföras av kretsen kring Moa.

”När ska man säga att inbördeskriget började? Började det med de många anarkistiska attentaten som intensifierades efter 1931, med det kommunistiska upproret i Asturien 1934 där runt 1 500 personer dog, med mord på högt uppsatta politiker eller med militärresningen 1936?” frågar Enkvist.

Mig veterligen är det första gången som denna kontroversiella forskning lanseras i Sverige. Enkvist nämner dock aldrig Moa i sin artikel, hon refererar i stället till Payne som beskrivs som ”den för närvarande mest respekterade experten på området”. Hon säger heller inget om den häftiga kritik som riktats mot Moa och Payne.

Payne har även gått till häftigt angrepp mot Preston. Payne hävdar till exempel att Prestons uppgifter om antalet avrättade under inbördeskriget, som visar att nationalisterna mördade tre gånger så många som republikanerna, är ”förvridna”.

Den 17 juli (en dryg vecka innan Enkvists artikel) publicerade Spaniens största dagstidning *El País* en undersökning av historikern Ángel Viñas, ”Franco, conspiración y asesinato”, som avfärdar en mängd av de påståenden som brukar framföras av Moa, Payne & co som rena mytbildningar.

En av de mest infekterade frågorna gäller de bakomliggande orsakerna till inbördeskrigets utbrott. Från vänster brukar det hävdas att det var högerns rädsla för republikens ambitioner att genomföra jordreformer och en

överdimensionerad och privilegierad officerskårs rädsla för reformer av armén som utlöste statskuppen.

Från höger brukar i stället de revolutionära stämningarna inom republiken, och kanske framför allt det arbetaruppror som startades av det socialdemokratiska UGT i Asturien i oktober 1934, anges som huvudsakliga orsaker till att militären ansåg sig tvungen att genomföra en statskupp.

Den ovan nämnde Viñas visar att militären började konspirera mot den republikanska regeringen redan 1932, efter ett tidigare isolerat och misslyckat kupp-försök. I mars 1934 hade till exempel Mussolini lovat att backa upp en kommande och bättre planerad statskupp med pengar och vapen – ett halvår innan upproret i Asturien.

När började då inbördeskriget? Viñas hävdar, om man bortser från alla spekulativa slutsatser om bakomliggande orsaker, att statskuppen inleddes redan den 16 juli (och inte den 17 eller 18) med mordet på Amado Balmes, en general som var förmodat lojal med republiken. Viñas hävdar att det var just ett mord (och inte en olycka som högern brukar påstå). Även om mordteorierna inte går att bevisa är omständigheterna onekligen graverande.

General Balmes död på Gran Canaria gav Franco en förevändning att bege sig från Teneriffa till Gran Canaria där ett startklart flygplan väntade på honom. Franco flögs sedan till Marocko där han tog befäl över den stora Afrikaarmén som han nu vände mot republiken.

Efter att militären börjat mörda de befälhavare i sina egna led som de misstänkte var lojala med republiken fanns inte längre något utrymme för kompromisser eller förhandlingar.

Men Moa, Payne och högerns historieskivare har sina poängar. Inom den spanska republiken fanns stora meningsskiljaktigheter, ideologiska motsättningar, språkliga och regionala motsättningar med separatiska strävanden i Baskien och i Katalonien. Därutöver fanns en arbetarklass som i hög utsträckning valt att organisera sig i det anarkosyndikalistiska CNT.

Då kupp-försöket inleddes i mitten av juli 1936 blev inget som väntat. För nationalisterna blev motståndet oerhört mycket svårare än de räknat med. Det var arbetarklassen, som huvudsakligen var organiserad i CNT eller i

UGT, som axlade republikens försvar. Med en improviserad organisation, till stor del baserad på de fackliga syndikaten och med stöd av militärer som förblivit lojala med republiken, slogs upproret ned i landets viktigaste städer.

Då den första kruttröken lagt sig var republikens armé i upplösning och dess regering högst symbolisk. Makten låg nu hos arbetarnas organisationer. De började genast mobilisera arbetarkolonner som skickades iväg för att konfrontera militärens och fascisternas styrkor.

Inom högern sågs arbetarna ofta som en underlägsen ras och, precis som vid inledningen av nazisternas maktövertagande i Tyskland, kupp-makarnas våld kom i första hand att riktas mot arbetarklassen. Ett känt citat från en adlig kapten som arbetade med propaganda i nationalisterna armé visar på klasshatet

från höger:

”De arbetande massorna i vårt land är inte som de amerikanska eller de engelska. De är slavar. De går inte att använda som något annat än slavar och de är bara lyckliga då man tvingar dem att arbeta som slavar.” I denna inledande fas av kriget mördades många på båda sidor. I byarna på landsbygden, där alla kände varandra, var våldet proportionellt större än i städerna. Samtidigt blev våldet mer omfattande i de stora städerna där befolkningen var större.

Många av de tidiga morderna och avrättningarna på den republikanska sidan utfördes av anarkister. Även här handlar det om proportioner. Anarkisterna var fler än alla

fortfarande Spanien

ILLUSTRATION: FABIAN GÖRANSON

Avrättningar och övergrepp utfördes av båda sidor under det spanska inbördeskriget 1936–39. Ny forskning visar på allvarliga blott från regeringssidan som tidigare inte publicerats. En nymornad höger sprider också gärna en bild av kuppmaakarna som förminskar skulden och distanserar arvtagarna från den, skriver Per Lindblom.

andra. Morden tycks inte heller varit fler i de regioner där anarkisterna var i majoritet än på andra platser.

För att kontrollera de många nationalisterna som blivit kvar bakom de republikanska linjerna inrättades organ för spionage, kontrapionage och så kallade kontrollpatruller som ersatte den gamla poliskåren.

Kontrollpatrullerna, som bestod av milismän från de olika organisationerna, kom att bli särskilt fruktade. Nyligen hittades ett memoarfragment som nedtecknats av anarkisten "José" som var verksam i CNT:s kontrollpatruller i Barcelona. Materialet, som sammanställdes av journalisten Miquel Mir under titeln *Diario de un pistolero anarquista*, tyder på att de avrättningar som utfördes under den här perioden kan ha varit fler och mer systematiskt genomförda än man tidigare trott. Hur man än vrider och vänder på det så är det otvivelaktigt ett av de mörkare kapitlen i anarkismens historia.

Sovjetunionen var den enda stat som i större omfattning sålde vapen till den spanska republiken. Men vapenleveranserna var hårt politiskt villkorade och kom att resultera i att maktbalansen på den republikanska sidan förändrades i grunden.

Efter att regeringsstyrkor som kontrollerades av kommunisterna anföll anarkisterna i Barcelona under de så kallade majdagarna 1937 riskerade republikens försvar att falla samman. CNT:s ledning valde dock att förbli lojal med republiken genom att lämna ifrån sig kontrollen över många av de samhällsbärande funktioner som den upprätthöll sedan juli 1936. Den inledande revolutionära fasen av kriget, då arbetarorganisationerna hade makten, var definitivt över.

I städerna övertogs alla myndighetsutövande funktioner av kommunistkontrollerade styrkor. Med skapandet av underrättelseorganet Servicio de Investigación Militar, SIM, på hösten 1937 inleddes en omfattande terrorverksamhet med avrättningar, lönnmord, tortyr och massarresteringar av olikstänkande i de egna leden som samlades upp i koncentrationläger.

Historikern Robert Alexander gör i sitt stora verk *The Anarchists in the Spanish Civil War* en karaktäristik av våldsutövningen som påminner om Prestons, men med tillägget att han betraktar anarkisternas våld under krigets inledande fas som övervägande spontant (vilket givetvis inte ursäktar det) medan kommunisternas våld efter 1937 beskrivs på samma vis som nationalisternas – som planerat, beordrat uppifrån och som en del av en strategi att krossa alla som opponerade sig mot dem.

Under krigets gång hade de båda arméerna alltmer kommit att likna varandra. Två totalitärt styrda arméer som bekämpade varandra i storskaliga och centralt planerade offensiver. Att det blev den bäst beväpnade sidan som avgick med segern kan tyckas självskrivet.

Men Moa, Payne med fler hävdar att de båda sidornas militära styrka var jämbördig vid krigets inledning och att republikens nederlag istället berodde på inbördes politisk splittring. Men räcker det att bara räkna antal stridsvagnar för att få en rättvis bild av styrkeförhållandena?

När striderna inleddes kunde kuppmaakarna räkna med de militära elitförbanden och med de delar av armén som hade ojämförligt störst stridserfarenhet, den så kallade Afrikaarmén och Främlingslegionen.

De militära enheter som förklarade sig lojala med

republiken bestod i hög grad av otränade reservister vars befälhavare dessutom ofta visade prov på ytterst tveksam lojalitet med den egna sidan. Därutöver försvarades republiken huvudsakligen av otränad arbetarmilis.

Att hantera inbördeskrigets komplicerade och politiskt infekterade eftermäle har inte varit lätt, vare sig för dem som deltog, deras politiska arvtagare eller för de historiker som i efterhand försöker beskriva och förklara vad som hände.

Kommunisterna, och de socialister och borgerliga republikaner som mer eller mindre entusiastiskt samarbetade med dem, vill ogärna kännas vid den omfattande och av Stalin beordrade terrorverksamhet som riktades mot den egna sidan. De har därför framgångsrikt odlat schablonbilderna av inbördeskriget som en strid mellan hjältemodiga idealister som försvarade en folkvald borgerlig demokrati mot fascismen.

Högern har genom att gömma sig bakom en anakronistisk karikatyrbild av en militärdiktatur iklädd operettliknande uniform, höga stövlar och solglasögon försökt distansera sig från skuld. I själva verket skedde militärens massmord på uppdrag av en samlad höger bestående av industri- och jordägare, aristokrati, besutten överklass, präster och militärer av högre rang. Det är samma typ av höger som vi i dag skulle kalla konservativ, liberal eller kanske bara kort och gott "näringslivet" som är diktaturens egentliga arvtagare. Och den odlar den ihåligaste myten av dem alla: Att de räddade Spanien från alla andra.